

EBU'L-HASAN EL-HARAKÂNÎ'NİN DUALARINDA ÜZERİNDE DURDUĞU ANA TEMALAR**

Ahmet Emin SEYHAN*

Özet

Bu çalışmada Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin değişik vesilelerle yaptığı dualar incelenerek önem ve öncelik verdiği konular ele alınmış, dinî tecrübesinin Müslümanlara yol göstermesi için bu konuların tespit edilip ortaya çıkartılması hedeflenmiştir. Dualarından örnekler verilerek Yüce Allah ile irtibatın nasıl sağlanacağına dair sözleri değerlendirilmiştir. el-Harakânî'nin Kur'ân ve Sünnet'i çok iyi bildiği, tasavvufî konularda derinleşen bir İslâm âlimi olduğu, talebelerini yetiştirirken duaya önem verdiği ve onlardan Yüce Allah ile aralarındaki bağı sağlamlaştırılmalarını istediği sonucuna ulaşılmıştır. Onun dualarında genellikle “tevhid, kul olarak acizliğini bilme, ölümü tefekkür, ahirete hazırlık, ümitsizliğe kapılmama, insanlardan övgü beklememe, hedefleri büyük tutma, İslâm'ı tebliğ ve temsil etme, Allah yolunda şehit olma ve O'nun cemalini görme” gibi konulara çok daha fazla ağırlık verdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dua, Ebu'l-Hasan el-Harakânî, tebliğ, rol model.

The main themes in the prayers of Abu'l-Hasan al-Kharakani

Abstract

In this article, the subjects Abu'l-Hasan al-Kharakani gave priority and importance were dealt by examining his prayers, these subjects were targeted to be uncovered his religious experience to guide to the Muslims. Moreover, his words on how to consolidate link between Almighty Allah and people are evaluated by giving examples of his prayers. It was concluded that al-Kharakani who knew the Holy Quran and the Sunnah very well, was an Islamic scholar deepening in mystical matters, giving the importance to the prayers in raising his students and wanting to strengthen the link between Almighty Allah and them. Generally in his prayers those subjects, such as “tawhid, knowing the helplessness, contemplating death, preparing the Hereafter, not despairing, not expecting praise from the people,

** Bu makalenin içerik açısından olgunlaşmasına görüş ve önerileriyle katkı sunan değerli hakemlere teşekkürü borç bilirim.

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, (ahmeteminseyhan@gmail.com)

holding big goals, notifying and representing the Islam, being martyred in Allah's way and seeing His cemaal" were given more importance.

Key Words: Prayer, Abu'l-Hasan el-Kharakani, notification, role model.

GİRİŞ

Şeyh Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Cafer el-Harakânî (ö. 425/1033), yaşadığı asırda örnek yaşantısıyla pek çok kişinin dikkatini çeken, dergâhında binlerce talebe yetiştiren, insanların gönüllerini fetheden ve kendisinden sonra gelenlere tesir eden bir İslâm âlimidir.¹ Böyle bir gönül sultanının dualarının incelenerek talebelerine ve öğretisini takip edenlere verdiği mesajlar üzerinde durulması, onun daha doğru anlaşılmasına ve tanıtılmasına imkân sağlayabilecektir.²

Bilindiği üzere dua ibadetin tâ kendisi, kulun kendi kendine yetmediğinin en kesin ifadesi ve acziyetin itirafıdır. Bir başka ifadeyle dua, haddini bilmektir.³ “Dua edebiliyor olmak, bir aidiyetin göstergesi ve kulun Yüce Allah'ın varlığını kabul ettiğinin” bir nişanıdır. Bu bakımdan duadan mahrum kalan kişi adeta dinî açıdan ölüdür. Duanın bulunmadığı bir inanç sadece teorik kanaattir. Duanın ortadan kalktığı bir yerde dinden söz edilemez ve dua etmeyen kişiye Yüce Allah değer vermez. Zira Allah Teâlâ; “[Inananlara ve tüm insanlara] de ki: “Dua ve yönelişiniz O'na olan inancınız için değilse, Rabbim size niçin değer versin ki?”⁴ buyurmakta ve duanın önemine dikkat çekmektedir. Nitekim Yüce Allah, Âdemoğlunun niyetine, davranışlarına, eğilimlerine ve samimiyetine bakarak ona yardım

¹ Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin hayatı hakkında bilgi için şu çalışmamıza bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı”, *JASSS, International Journal of Social Science*, Fransa, May 2013, Volume 6 Issue 5, s. 1049-1083. Ayrıca bkz. Uludağ, Süleyman, “Harakânî”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 94; Çiftçi, Hasan, *Şeyh Ebu'l-Hasan-i Harakânî, (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri) Nûru'l-'Ulûm ve Münâcât'ı (Çeviri-Açıklama-Metin)*, Şehit Ebu'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004, s. 29, 32-33, 49; Attâr, Ferîdüddîn, *Evlîya Tezkireleri*, Çev.: Süleyman Uludağ, Kocabalı Yayınevi, İstanbul, 2007; Çiftçi, Hasan, “Şeyh Harakânî İle Şeyh Bâyezîd Arasındaki İlginç Manevî İlişki”, *Şarkiyât Araştırmaları Dergisi*, 2003, C. 3, Sayı: 11, s. 29-35; Çelik, İsa, “Tasavvufî Düşünce Tarihinde Ebu'l-Hasan el-Harakânî”, *Kafkas Üniversitesi Harakani Dergisi*, Kars, 2014, C. 1, Sayı: 1, s. 80-81; Çiftçi, Hasan, “Mevlânâ İle Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakânî”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, (Mevlânâ Özel Sayısı)*, Ankara, 2005, Yıl, 6, Sayı: 14, s. 565-590.

² Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin dua anlayışıyla ilgili şu çalışmamıza bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Öğretisini Takip Edenlere Yaptığı Özel Dualar Üzerine Bir Değerlendirme”, (Hakem süreci devam eden makale).

³ İslâmoğlu, Mustafa, *Hac Risalesi*, Düşün Yay., İstanbul, 2013, s. 58.

⁴ el-Furkân, 25/77.

etmeyi dilerse melekleri vasıtasıyla o kulun kalbine “yalvarma hissini” ilham edebilir. Böyle bir kulun yaptığı duayı da kabul edebilir. Çünkü kulluğun alâmeti istemektir. Herhangi bir kul, Yüce Allah’a içtenlikle dua ettikten sonra “gönlünde bir iç huzuru hissediyorsa” bu, onun duasının kabul edildiğinin bir alâmeti olarak görülebilir.

Hız. Muhammed (s.a.v.) de sürekli Yüce Allah’a dua eden, O’nunla irtibatını sağlamlaştıran ve bu konuda da tüm müminlere örnek olan bir peygamberdir. Onun duaları özlüdür; dualarında genellikle tefrika, fitne, cimrilik, korkaklık, fakirlik veya zenginliğin düşüreceği kötü hallerden, ihtiyarlığın sıkıntı ve problemlerinden Yüce Allah’a sığınmıştır.⁵ Mesela o, Yüce Allah’a şöyle dua etmiştir: “Allah’ım! Ürpermeyen kalpten, doymayan nefisten, fayda vermeyen bilgiden ve kabul olunmayan duadan Sana sığınırım!”⁶ “Allah’ım! Senden hidayet, takva, iffet ve gönül zenginliği isterim!”⁷ Hız. Peygamber’in dua olarak en çok; “Rabbimiz bize dünyada güzellik ver, ahirette de güzellik ver; bizi cehennem azabından koru!”⁸ âyetini okuduğu ve ashabına da bunu okumalarını tavsiye ettiği haber verilmektedir.⁹

Bu makalede el-Harakânî’nin dualarında önem verdiği konular ele alınmış ve bu çerçevede etrafına verdiği mesajlar değerlendirilmeye çalışılmıştır. Onun dua anlayışı ve öğretisini takip edenlere yaptığı özel dualar ise makalenin hacmini zorlamamak maksadıyla başka bir çalışmanın konusu yapılmıştır.

Şimdi el-Harakânî’nin dualarında en çok üzerinde durduğu konuları ele alarak civanmertlerine sağlam bir iman aşılarken kullandığı yöntemleri ve Yüce Allah ile irtibatın nasıl sağlamlaştırılacağına dair uyarılarını incelemeye çalışalım.

1. Sağlam Bir Tevhid İncancına Sahip Olma Vurgusu

el-Harakânî’nin duaları incelendiğinde onun öncelikli olarak “sağlam bir tevhid incancına sahip olmaya vurgu yaptığı” görülmektedir. Zira Yüce Allah’a ve ahiret gününe iman etmek her işin başıdır. Nitekim el-Harakânî

⁵ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahihu’l-Buhârî*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 80/Daavât, 38, 40, 56 (V, 158-159, 163-164); Müslim, Ebu’l-Hüseyn el-Kuşeyrî, *Sahihu Müslim*, Thk.: Muhammed Fuad Abdalbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 48/Zikir, 73 (III, 2088), nr: 73; Tirmizî, Muhammed b. İsmâ, *Câmiu’s-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 45/Daavât, 70 (V, 520-521), nr: 3484, 3485; Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şu’ayb, *Sünenü’n-Nesâî*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 50/İstiâze, 2-7, 12 (VIII, 254-258, 260).

⁶ Tirmizî, 45/Daavât, 68 (V, 519), nr: 3482; Nesâî, 50/İstiâze, 18, 65 (VIII, 263, 285).

⁷ Müslim, 48/Zikir, 18 (III, 2087), nr: 72; Tirmizî, 45/Daavât, 72 (V, 522), nr: 3489.

⁸ el-Bakara, 2/201.

⁹ Buhârî, 80/Daavât, 55 (V, 163); Müslim, 48/Zikir, 9 (III, 2070) nr: 26.

bu durumu şöyle ifade etmektedir: “*Sırrıma: ‘İman nedir?’ diye nida olundu. Ben de: ‘Ya ilâhî! Bana verdiğin iman tamdır!’ dedim. Bunun üzerine: ‘Sen bizsin, biz de seniz’ (ey Ebu’l-Hasan sen de Bizden bir ruh taşıyorsun)¹⁰ diye bir nida (ilham) geldi. Oysa biz: ‘Sen ilahsın biz ise aciz kul’ diyoruz değil mi?’¹¹ Görüldüğü üzere el-Harakânî, civanmertlerini Yüce Allah’a tam teslimiyet konusunda bilgilendirmekte, her zaman Yüce Allah’ı tüm ruhunda hissetmekte, O’ndan bir ruh taşıdığını, O’nun sıfatlarıyla bütünleştiğini, baktığı her şeyde O’nun varlığının ve birliğinin izlerini gördüğünü ifade etmektedir. O, bu ifadeyle Yaratanın büyüklüğünün¹² farkında olduğunu, O’nun rızasını hedeflediğini, dönüşün sadece O’na olacağını bildiğini, bunu yaparken de “sırrına nida olunduğunu” söyleyerek kalbine gelen ilhama atıfta bulunmakta¹³ ve takipçilerine vermek istediği mesajı bu tür bir yöntemle aktarmaktadır.*

Bilindiği üzere hakiki anlamda tevhidi içselleştiren tam bir huzura kavuşur. Yüce Allah’ı tanımayan ve O’na tam anlamıyla iman etmeyen kişi ise sanal şeylerde huzur arar ama aradığı o huzuru asla bulamaz. Zira insan her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve her şeye hâkim olan Yaraticısına iman edip güvendiği zaman mutlu olabilir.¹⁴ Çünkü böyle bir kul, başına gelen her türlü sıkıntının ilâhî hikmet gereği gerçekleştiğine inanır. Problemler onun güven duygusunu sarsmaz, ümitsizliğe düşürmez, aksine Yüce Allah’a olan bağlılığını daha da artırır. Dolayısıyla böyle bir tevhid inancına sahip mümin dünya ve ahiret mutluluğunu elde eder. Ancak böyle bir inançtan yoksun kimse ise gerçek mutluluğa erişemediği gibi dünyada ona düşman olan

¹⁰ Bu makalede el-Harakânî’ye ait sözleri daha anlaşılır kılmak için yapılan tüm parantez içi açıklamalar tarafımıza aittir. Bu açıklamalar yapılırken el-Harakânî’nin tespit edebildiğimiz bütün sözleri dikkate alınmış, bütüncül bir yaklaşımla bunlar değerlendirilmiş ve onun daha doğru tanıtılması amacıyla böyle bir yol tercih edilmiştir.

¹¹ Attâr, Ferîdüddîn, *Evlîya Tezkireleri*, Çev.: Süleyman Uludağ, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 602.

¹² Bütün varlıklar O’nu tesbih etmektedir. Bkz. el-Hicr, 15/98; el-İsrâ, 17/44; el-Ahzâb, 33/42; el-Vâkıa, 56/74; el-Hadîd, 57/1; el-Haşr, 59/1, 24; es-Saff, 61/1; el-Cuma, 62/1; et-Tegâbun, 64 /1.

¹³ el-Harakânî’nin ilham anlayışıyla ilgili şu çalışmamıza bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu’l-Hasan el-Harakânî’nin İlham Anlayışı”, *Usûl İslâm Araştırmaları*, Sayı: 16, Temmuz-Aralık, 2011, s. 79-110.

¹⁴ “O (Allah’a yöne)ler, iman eden ve Allah’ı anmakla kalpleri huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.” er-Ra’d, 13/28.

şeytanın¹⁵ ve zalimlerin elinde oyun ve eğlence aracı olmaktan da kurtulamaz.¹⁶

el-Harakânî; “*Semadan nida geldi: ‘Ey kulum! Senin aradığın (yol) baştan yok, sonradan nasıl bulunabilir? Bu Allah’tan Allah’a olan bir yoldur, (Allah’ı bulup tam anlamıyla O’na teslim olmayan, O’ndan bir ruh taşıdığını bilmeyen bir) kul onu bulamaz ki!’*”¹⁷ derken de tevhidin önemine vurgu yapmaktadır. Onun bu sözü kanaatimizce şöyle şerh edilebilir: “Gerçek anlamda Yüce Allah’a kul olmayan, Allah’tan geldiğini ve yine O’na döneceğini idrak etmeyen birisi O’na yol bulamaz. Allah’tan geldiğini ve yine O’na döneceğini bilen, bütün hücrelerinde O’nu hisseden Yüce Allah’a giden yolları bulur. Bu ise Allah’tan yine Allah’a (O’ndan bir ruh taşıdığını bilen kâmil mümin kula) bir yoldur. Bu sayede Allah ile kâmil mümin arasındaki irtibat tamamlanmış olur.” Görüldüğü üzere el-Harakânî, kendisini Yüce Allah’ın yarattığını bilmenin ve buna sağlam ve sarsılmaz bir şekilde inanmanın çok önemli olduğuna dikkat çekmekte ve tevhidin önemine vurgu yapmaktadır.

el-Harakânî; “*Hak Teala (tevhidin sırrına ermiş hakiki) dostlarına öyle bir makam verir ki, oraya ulaşmak mahlûkun (sıradan insanların) haddine düşmez ve Ebu Hasan Harakânî bu sözünde sadıktır (çünkü ben şu an o makama ulaşmış bulunuyorum). Şayet ben O’nun (hakkımdaki) lütfundan söz etsem, tıpkı Mustafa’ya (s.a.v.) yaptıkları gibi beni de ‘deli’ (mecnun) diye çağırırlardı. Şayet bunu Arş’a anlatsam Arş sallanır, güneşe söylesem kendi yolunda dönmekten vazgeçer(di)*”¹⁸ derken de “Rabbim bana öyle lütuf, kerem ve ihsanda bulunmuştur ki, buna çok ama çok şükrediyorum; siz bunu anlayamazsınız. Çabalarım sonucu beni böyle bir makama ulaştıran Yüce Allah’a hamd ediyorum” demek istemiş ve Hz. Peygamber’in yolundan gittiğini böylece ifade etmiş olmalıdır.

el-Harakânî bir başka sefer; “*Ya Rab! Ben dünyada istediğim kadar Senden söz edeceğim (Senin mükemmel bir Rab olduğunu her yerde anlatacağım, daima Seni anacağım), yarın (öbür dünyada Sen) ne istersen bana onu yap!*”¹⁹ derken de Yüce Allah’ı çok sevdiğini, O’nu zikrettiğini ve zikretmeye devam edeceğini ve ahirette O’ndan rahmetini esirgememesini

¹⁵ Şeytanın insanı düşmanı olduğuyla alakalı bazı âyetler için bkz. el-Bakara, 2/168, 208; el-A’râf, 7/22; Yûsuf, 12/5; el-İsrâ, 17/53; en-Nûr, 24/21; el-Fâtır, 35/5-6; el-Yâsin, 36/60; ez-Zuhruf, 43/62.

¹⁶ “*Rabbimiz! Bizi hakikati inkâr edenler için bir oyun ve eğlence aracı yapma! (onların baskı ve iskencesi altına düşürme!) Ve günahlarımızı bağışla! Rabbimiz! Çünkü Sensin tek kudret ve hikmet sahibi!*” el-Mümtehine, 60/5.

¹⁷ Attâr, a.g.e., s. 620.

¹⁸ Attâr, a.g.e., s. 606.

¹⁹ Attâr, a.g.e., s. 617.

talep etmektedir. Nitekim dua, Yüce Allah'a duyulan iştiağın dili ve O'nunla haberleşmenin bir vasıtasıdır. el-Harakânî, mezkûr duasıyla Yüce Allah ile bağının çok sağlam olduğunu, O'na gönülden inanıp teslim olduğunu, sadece O'na tevekkül ettiğini ortaya koymakta, samimi duasıyla kalbinekileri dışarıya yansıtmakta ve sözünün ulaştığı kimselerden de böyle bir şura sahip olmalarını istemektedir.

el-Harakânî, bir başka sözünde tevhide şöyle açıklamıştır: “O'nun varlığına baktım, bana benim yokluğumu (fakrımı, hiçliğimi) gösterdi. Kendi yokluğuma (sınırlılığım ve acziyetime) baktım, bana kendi varlığını (büyüklüğünü, sınırsızlığını, eşsizliğini, teklüğünü) gösterdi. Bu halde üzüntü içinde kaldım. Derken hâlâ var olan (bu duygu ve düşünceler içinde bulunan) kalb(im)e Hak'tan: 'Varlığımı ikrar et!' diye nida (ilham) geldi. O zaman dedim ki: (Allah'ım!) Senden başka Senin varlığını kim ikrar edebilir? (Ben zaten Senin var ve bir olduğuna bütün kalbimle inanıyorum; Sen de zaten âyette) 'Allah ikrar etti, kendisinden başka ilah olmadığını'²⁰ dememiş miydin?”²¹ el-Harakânî, bu sözüyle yine Yüce Allah'tan kalbine gelen bir ilhamdan söz etmekte, civanmertlerine Yüce Allah ile kuracakları bağın sağlam, sarsılmaz ve kopmaz bir bağ olması gerektiğini öğretmeye çalışmaktadır. Onun bu tavsiyesi Cüneyd-i Bağdâdî'nin: “Bir kere hastalanmış ve Allah'tan afiyet vermesini niyaz etmişim. Allah sırrımda bana: 'Benimle nefsinin arasına girme' diye hitap etti”²² sözüne benzemektedir. Görüldüğü üzere Cüneyd de sırrına gelen ilhamdan bahsederek çevresindekilere Allah ile güçlü bir iletişime sahip olmalarını, kesinlikle duayı terk etmemelerini ve O'na tam anlamıyla inanıp teslim olmalarını tavsiye etmektedir. Tüm bu gönül dostlarının hiçbir şüphe içermeyen imana sahip oldukları, her an Allah Teâlâ'yı zikrettikleri ve acizliklerinin de farkında oldukları anlaşılmaktadır.

2. Acizliğini Bilme Vurgusu

el-Harakânî, yaratılmış her varlığın sınırlı ve aciz olduğunu ve her bakımdan Yüce Yaratıcıya muhtaç olduğunu en iyi bilenlerdendir. Çünkü o, acziyetinin farkında olmayarak firavunlaşan ve insanlara zulüm eden hakikat inkârcılarının varlığından haberdardır. Nitekim o; “Haktan nida geldi ki: 'Ey Kulum şayet üzgün olarak (hüzünle) bana gelirsən seni sevindiririm. Niyaz (dua ve yakarış, acziyetini bilme ile) ve (Bana muhtaç olduğunun farkında olarak ve bir) ihtiyaçla gelirsən seni (manen, kalben ve ruhen) zengin

²⁰ el-Âl-i İmrân, 3/18.

²¹ Attâr, a.g.e., s. 609.

²² Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk, *et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, (Doğuş Devrinde Tasavvuf), Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1979, s. 213.

ederim. Kendinden el çekerek (nefsini arındırarak, şeytanını etkisiz hâle getirerek, sadece rızamı gözeterek) gelirsen (bu dünyada) suyu ve havayı emrine veririm (istersen suyun üzerinde yürür ve havada uçabilirsin)”,²³ derken de acizliğini bilmenin ve nefsi tezkiye etmenin önemine dikkat çekmekte;²⁴ arınan insanın manen yükseleceğini haber vermekte ve yaşadığı kulluk tecrübesini etrafıyla paylaşmaktadır.

el-Harakânî; “Bir daha göze hiç görünmemek üzere başımı kendi yokluğumun içine soktum, Senin varlığınla zahir olup, Seni bir zerreye bilene kadar kesinlikle başımı (secdeden) kaldırmam”²⁵ derken de acizyetinin farkında olduğunu ifade etmekte ve insanı mükerrem yapanın Yüce Allah’tan gelen o ruh olduğuna dikkat çekmektedir. Nitekim el-Harakânî insanoğluna sayısız nimetler verildiğini,²⁶ mükemmel bir surette yaratıldığını,²⁷ şan, şeref ve sorumluluk sahibi kılındığını²⁸ bilerek böyle bir söz söylemekte ve çevresindekilere Yüce Allah’tan geldiklerini ve yine O’na döneceklerini hatırlatmaktadır.

Görüldüğü üzere el-Harakânî, her zaman civanmertlerinin önüne büyük hedefler koymakta, ufuk açıcı sözler söylemekte, Yüce Allah’ı tanımlarını, O’na bağlanmalarını, O’nu bütün kalpleriyle sevmelerini ve O’ndan başkasına asla kulluk etmemelerini tavsiye etmektedir. Böyle bir duygu ve düşüncede olan kula Yüce Allah’ın değer vereceği ve çabalarını karşılıksız bırakmayacağı açıktır. Nitekim Hz. Peygamber bir kudî hadiste bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Kulum bana bir karış yaklaştığı zaman Ben ona bir arşın yaklaşırım. O Bana bir arşın yaklaşıncı Ben ona bir kulaç yaklaşırım. O Bana yürüyerek geldiği zaman Ben ona koşarak varırım.”²⁹

el-Harakânî; “Allah Teâlâ’dan beni, bana olduğum gibi göstermesini istedim. Beni bana berbat bir çul içinde gösterdi. Kendime (nefsime) baktım baktım, sonra da: ‘Ben bu muyum?’ dedim. Bunun üzerine nida geldi: ‘Evet!’ ‘Peki, (bendeki) o irade, ahlâk, özlem, yakarış (dua, niyaz) ve

²³ Attâr, a.g.e., s. 608.

²⁴ Onun nefis tezkiye metodu ve nefis tezkiyesine yaklaşımıyla ilgili şu çalışmalarımıza bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Nefsi Tezkiye Metodu”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara Turkey, Volume 9/2 Winter 2014, s. 1335-1359; Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Nefis Tezkiyesine Yaklaşımı”, *Kafkas Üniversitesi Harakani Dergisi*, Kars, 2014, C. 1, Sayı: 1, s. 1-32.

²⁵ Attâr, a.g.e., s. 601.

²⁶ “...Eğer Allah’ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız...” İbrâhim, 14/41; en-Nahl, 16/18.

²⁷ “Muhakkak ki, Biz insanı en güzel bir biçimde yaratık”. et-Tîn, 95/4.

²⁸ “Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık”. el-İsrâ, 17/70.

²⁹ Buhârî, 97/Tevhîd, 50 (VIII, 212); Müslim, 48/Zikr, 1, 6 (III, 2061-2062, 2067-2068); 49/Tevbe, 1 (III, 2102); Tirmizî, 45/Daavât, 131 (V, 581), nr: 3603.

sızlanma (ürperme, titreme, aşkın duygular yaşama hâli) nedir?’ (dedim). Yine nida geldi: ‘Onlar hep biziz (Bizden üflenen o ruh nedeniyledir) sense işte busun!’³⁰ derken de nefsin mahiyeti hakkında civanmertlerini bilgilendirmekte, onu etkisiz hâle getirmek için çok çaba sarf etmeleri gerektiğini söylemeye çalışmaktadır. Nitekim acizliğinin farkında olan, her zaman Yüce Allah’a sığınan ve O’ndan yardım isteyen müttaki bir kul, sürekli ona vesvese veren şeytanî sesi büyük oranda etkisiz hâle getirebilir. Bu ise, ölümü ve öldükten sonra hesap vereceğini düşünmekle, sağlam bir Allah ve ahiret inancına sahip olmakla mümkün olabilir.

3. Ölümü Tefekkür Etme Vurgusu

el-Harakânî, hayatın her anında ağızların lezzetini kaçıran ölümü düşünmeye ve ölüm korkusunu yenmeye dikkat çekmiş; Yüce Allah ile irtibatın nasıl olması gerektiği hususunda yaşadığı tecrübeleri sembolik bir dille aktarmıştır. Nitekim onun bu anlattıkları, talebeleri vasıtasıyla değişik yerlerde zikredilmiş, nihayet onun sözlerinin bir kısmı “*Tezkiretü’l-Evliyâ*” adlı eserde yerini alarak bizlere kadar ulaşmıştır. “*Nakledildiğine göre bir gün el-Harakânî ferah bir haldeyken (neşeli bir anında) bazı sözler söylemişti. Bunun üzerine, ‘Ey Ebu’l-Hasan! Ölümünden korkmuyor musun? (da böyle gülüyorsun ve sevinçlisin?)’ diye sırrına (bir) nida geldi. ‘İlâhî! Bir kardeşim var, devamlı olarak ölümden korkar durur, ama ben korkmuyorum (diye kendi kendine)’ dedi. Yine (sırrına bir) nida geldi: ‘İlk gece Münkir ve Nekir’den korkar mısın?’ (O da:) ‘Ağzında yalnızca dört diş kalmış (ihtiyar) bir deve çan sesinden (sefere çıkmaktan veya kesilmekten) korkmaz! (Ben zaten öleceğime bütün kalbimle inanıyorum ve buna hazırım)’ dedi. Yine (sırrına bir) ses geldi: ‘Kıyâmetten ve oradaki meşakkatlerden korkuyor musun?’ (Bunun üzerine el-Harakânî sırrına gelen o sese yine şöyle cevap verdi.) ‘Şöyle düşünüyorum: Yarın kıyâmet günü beni topraktan çıkardığın ve halkı Arasat’ta huzuruna topladığın an, ben orada kendi Ebu’l-Hasan’lık gömleğimi baştan çıkarıp atacağım, vahdâniyet ummanına dalacağım, ta ki her şey Bir olsun (ben Sende fâni olayım), Ebu’l-Hasan diye biri kalmasın. Korkma müvekkili ve recâ müjdecisi (cehennem korkusu ve cennet arzusu) üzerimde etkili olmasın! (Bütün bunlar) beni ilâhî yüzü (Senin cemalini) görmekten alıkoymasın!’³¹ O, bu sözüyle insanlara ölümün bir son olmadığını, “ahirete açılan bir kapı” olduğunu anlatmakta ve ölüm korkusunu yenmeye davet etmektedir. Çünkü Yaratıcısını gerçek anlamda bulmayan insan, öldüğü zaman her şeyi kaybedeceğine inanır; bulan ise kâinatta yalnız olmadığını farkına varır ve öldükten sonra yok*

³⁰ Attâr, *a.g.e.*, s. 639.

³¹ Attâr, *a.g.e.*, s. 601.

olup gitmeyeceğini bildiği için gönlü huzura erer. Dolayısıyla akıllı bir insan, bu dünyaya niçin gönderildiğini idrak eder; Yüce Allah'a muhatap olacak o cevheri/ ruhu etkin hale getirmeye çalışır; içindeki şeytanî sesi düşman olarak tanır; onun vesveselerine aldanmaz ve esareti altına girmekten de şiddetle kaçınır.

Diğer taraftan el-Harakânî'nin bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere o, kendi iç konuşmalarını/ düşüncelerini bu tür bir yöntemle çevresine aktarmakta; fenâ ve bekâ hakkında önemli bilgiler vermektedir. el-Harakânî, sözünü ettiği makamları aşarak gerçek bir kul olmayı başarmış, ama bunu başardığını doğrudan söylemek yerine, "sırrına nida olunan ilhamlardan" söz ederek çevresine anlatmayı tercih etmiştir. İyi bir eğitimci olan el-Harakânî'nin bu metodu zaman zaman kullandığı bilinmektedir.³² Nitekim insanın tefekkür etmesi ve sürekli nefis muhasebesi yapması önemlidir.³³ Aksi halde düşünmeyen, sorgulamayan, hakikat arayışında olmayan ve ahirette hesap vereceğini unutan insanoğlu, dünyanın geçici güzelliklerine aldanabilir; boş ve anlamsız şeylerle ömrünü tüketebilir ve ahirete hazırlık yapmayı ihmal edebilir.

4. Ahirete Hazırlık Yapma Vurgusu

el-Harakânî, ahirete hazırlık yapmakla ilgili şunları söylemiştir: *"Yarın kıyamet günü bana: 'Ne getirdin?' dediklerinde derim ki: '(Allah'ım!) Dünyadayken bana öyle bir köpek (nefis) verdin ki, bana ve kullarına saldırmaması için ne yapacağım hususunda aciz kalıp şaşırırdım. Bana pislikle dolu (fücûr) bir tabiat (nefis) verdin, ben de bütün ömrümü onu temizlemekle geçirdim (ve ancak Sana nefsimi arındırma çabamı, takvâmı getirebildim!)"*³⁴ O, bu sözüyle civanmertlerinden nefislerini tezkiye etmek için çok çaba sarf etmelerini, âyette de ifade edildiği üzere ahirete hazırlık yapmalarını,³⁵ şeytan ve taraftarlarıyla mücadeleye devam etmelerini istemektedir. Çünkü yaratılış gayesini çok iyi idrak eden birisi hâdiselere daha yukarıdan ve daha geniş bir açıyla bakabilir; vazifelerini yerine getirirken daha bilinçli hareket edebilir ve karar alma süreçlerini çok iyi değerlendirebilir.

³² Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için şu çalışmamıza bakılabilir: Seyhan, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlham Anlayışı", s. 79-110.

³³ el-Harakânî'nin tefekkür anlayışıyla ilgili şu çalışmamıza bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Tefekkür Anlayışı", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara, Turkey, Volume 8/8 Summer 2013, s. 2053-2071.

³⁴ Attâr, *a.g.e.*, s. 638.

³⁵ "...Siz ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir. (Ahiret için) azık toplayın. Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma)dır..." el-Bakara, 2/197.

5. Ümitsizliğe Kapılmama Vurgusu

el-Harakânî; “Kulun bir an (Allah’ın verdiği sonsuz nimetleri düşünerek O’na içtenlikle şükür, hamd ve dua etmesi) Allah’tan memnun olması, yıllarca (böyle bir bilinçten yoksun) namaz kılmasından ve oruç tutmasından daha değerlidir. Allah’ın şu mahlûkatının hepsi de, ‘bakalım hangisine düşecektir’ diye onun için kurduğu birer tuzaktır”³⁶ derken de civanmertlerinden her an Yüce Allah’ı anmalarını, O’na dua etmelerini, dünyanın bir imtihan yeri olduğunu unutmamalarını, herkesin birbirleriyle ve başka unsurlarla imtihan edildiğini akıllarından çıkarmamalarını tembihlemektedir. el-Harakânî, insanların değişik şekillerde sınanırken karşılaştıkları zorluklara göğüs germelerini ve asla ümitsizliğin derin girdabına kapılmamalarını öğütlemektedir.

Nitekim el-Harakânî, ümitsizliğe kapılmadan Yaratan’ı arayıp bulmak, O’na kulluk etmek ve sadece O’ndan yardım istemekle ilgili şunları söylemiştir: “Allah, kulluğu üzerimde zahir kıldı. Evvelimi ve ahirimi kıyâmet olarak gördüm. Başlangıçta bana ne verdiyse sonunda da onun aynısını verdi. (Ben cennet arzusu veya cehennem korkusu taşımadığım için) beni tepeden tırnağa kadar Sırat köprüsü yaptı. (Ey sâlik! Eğer Allah’a tam bir teslimiyetle bağlanarak ve O’nun yoluna kendini adayarak) kendinden geçtin mi (artık) Sırat köprüsünü (de) arkada bırakmış olursun (O’nun rızasını ve cenneti elde edersin). ‘Allah’tan herkese kurtuluş geldi, bize ise (sırf O’nda fâni olmayı istediğimiz için) daima üzüntü. Bu ağır yükü taşıyabilmem için Allah (bana) kuvvet versin.’”³⁷ “İnsanlar: ‘Allah ve ekmek’ diyor, bazıları: ‘(Önce) ekmek ve (sonra) Allah’ diyor. Ben ise: ‘Ekmek değil, Allah!’, ‘Su değil, Allah!’, ‘Hiçbir şey değil yalnızca Allah!’ diyorum.”³⁸

Öte yandan el-Harakânî, ümidini yitirmeden duada ısrar etmeyi ve asla vazgeçmemeyi ise şu güzel misalle açıklamıştır: “Hangi kapının önünde bir yıl beklersen bekle, sonunda ev sahibi sana şunu der: ‘İçeri gir de söyle. (Neden buradasın ve) ne bekliyorsun?’ (İşte ey insanoğlu! Sen de O’nun kapısında elli sene bekle (bakalım). Senin kefilin ben olurum (ki Allah seni kendi kapısından asla boş çevirmeyecek ve sana istediğini mutlaka verecektir).”³⁹ el-Harakânî, bu sözleriyle ümitsizliğe kapılmadan Yaratan’ı arayıp bulmak ve sadece O’ndan istemek gerektiğine işaret etmektedir.⁴⁰

³⁶ Attâr, a.g.e., s. 628.

³⁷ Attâr, a.g.e., s. 610, 611.

³⁸ Attâr, a.g.e., s. 614.

³⁹ Ebu’l-Hasan Harakânî, *Nûru’l-Ulûm*, Haz.: Şenol Kantarcı, Ankara, 1997, s. 55.

⁴⁰ Sadece Allah’tan istemekle ilgili diğer sözleri için bkz. Attâr, a.g.e., s. 610, 611, 614.

Zira akl-ı selim sahibi bir kul âyetlerde de ifade edildiği üzere Yüce Allah'tan ümidini asla kesmez,⁴¹ sadece O'na kulluk eder⁴² ve sadece O'ndan yardım ister.⁴³

Görüldüğü üzere el-Harakânî, hayatı boyunca umudunu kaybetmeden doğru bildiği yolda yürümüş ve sadece Yüce Allah'a sığınmıştır. Nitekim Yüce Allah'ı tüm ruhunda hisseden ve sürekli O'na el ve gönül açan birisinin ümitsizliğe kapılması söz konusu değildir. Zira insanoğlu Allah'ın rahmetinden ümidini kesmezse gönlü huzur ile dolabilir ve hiç tahmin edemeyeceği fırsatlarla karşılaşabilir.

6. İnsanlardan Övgü Beklememe Vurgusu

el-Harakânî, hiçbir zaman insanlardan övgü beklememiş ve böyle bir tavrın ihlası zedeleyeceğine vurgu yapmıştır. Nitekim o, bir keresinde şöyle demiştir: “(Bir gün içimden şöyle) dedim: ‘Allah’ım! Bana Sen gereksin.’ Gizlice duydum. ‘Eğer Beni istiyorsan temiz ol (dünyevî kirlerden ve anlamsız telaşlardan uzaklaş, kalbini tüm kötülüklerden arındır, manevî enginliğe ve derinliğe ulaş) ki, Ben temizim. (Sen de Benim gibi ol. Esasen Benim övgüye hiç ihtiyacım yok. Öyleyse sen de) insanlara (onların övgü, takdir ve alkışlarına) ihtiyaç duyma, çünkü Ben onlara ihtiyaç duymamaktayım.’”⁴⁴ el-Harakânî, bu sözüyle kalbi günah kirlerinden arındırmaya, insanlardan hiçbir beklenti içinde olmamaya, tevekküle, rızaya, yapılan amellerin karşılığını sadece Yüce Allah'tan istemeye dikkat çekmekte, bunu yaparken de yine kalbine gelen ilhamı çevresiyle paylaşmakta ve civanmertlerini uyarmaktadır. Nitekim müttakî bir kul, insanların değil Allah'ın hoşnutluğunu kazanmayı hedefler; dünyada önemli işler başaracağına inanır ve bunun gereğini yerini getirir; böylece Rabb'in rızasına kavuşur.

7. Hedefleri Büyük Tutma Vurgusu

el-Harakânî, talebelerine ve çevresinde bulunanlara İslâm'a hakkıyla hizmet edebilmek için büyük hayaller kurmalarını ve bu hayalleri gerçekleştirebilmek için çok çalışmalarını tavsiye etmiştir. Nitekim insanı insan yapan “büyük hedeflere odaklanması ve iyiliklerin yeryüzünde yayılması için aktif mücadele” içinde olmasıdır. Bu bakımdan nakledilen şu menkabe onun büyük hedeflere odaklandığını göstermektedir:

⁴¹ Yûsuf, 12/87; ez-Zümer, 39/53.

⁴² el-Fâtiha, 1/5; Meryem, 19/65; ez-Zümer, 39/14-15, 66; el-Kureyş, 106/4.

⁴³ el-Bakara, 2/45, 186; el-A'râf, 7/55, 180; el-Mümin, 40/14, 60; el-Cin, 72/18.

⁴⁴ el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı*, (Çeviri-Açıklama-Metin), Haz.: Hasan Çiftçi, Şehit Ebû'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004, s. 246.

“Nakledildiğine göre Sultan Mahmud, el-Harakânî’yi ziyareti esnasında ondan bir yadigâr olsun diyerek isteyip hatıra olarak aldığı hakî gömlek yanında iken Sevmenât (Sumnat)⁴⁵ kentinde bir savaşa katılmıştı. Savaş sırasında içine mağlup olma korkusu düşünce atından aşağı inip bir köşeye çekilmiş, yüzünü toprağa koymuş ve el-Harakânî’nin gömleğini eline alıp şu duayı etmeye başlamıştı: “Ya İlahî! Şu hırkanın sahibinin yüzü suyu hürmetine, şu kâfirlere karşı bize zafer verirsen, ganimet olarak ele geçireceğim her şeyi dervişlere vereceğim.” Tam bu esnada kâfirlerin tarafında bir toz ve duman kopmuş, kâfirler karanlıkta kılıçlarını birbirine saplayıp birbirlerini katletmiş ve sonra da dağılıp gitmişlerdi. Böylece İslâm askeri bir zafer kazanmıştı. O gece Sultan Mahmud’un rüyasında gördüğü el-Harakânî ona şöyle demişti: “Hırkamızın yüzü suyu hürmetine (samimiyetle ve kabul olunacağına inanarak yaptığın bu dua sayesinde ve Yüce Allah’ın lütfu ve inayetiyle) Hakk’ın dergâhında muzaffer oldun. Eğer o anda sen (kâfirlerin tamamının Müslüman olmalarını, hidayete ermelerini Yüce Allah’tan) isteseydin kâfirlerin tümüne (senin o samimi duan neticesinde belki de) İslâm’ı nasip ederdin (buna sen vesile olabilirdin). (Pekâlâ neden bunu istemedin? Keşke Yüce Allah’tan böyle bir talepte bulunsaydın!)”⁴⁶

el-Harakânî, bu sözüyle adeta Sultan Mahmud’a hitaben: “Neden dünyalık peşinde koştun? Bu insanların imana gelmelerini isteseydin ya! Böylece çok daha büyük bir iş yapmış ve çok daha büyük sevap elde etmiş olurdun. Bundan sonra dünya öncelikli değil ahiret öncelikli dua et! Gerçek cihat ruhuyla hareket et! Ganimet ve esir alma gibi dünyevî çıkarları önemseme, bunlara aldırış etme! Tebliğe ve temsile ağırlık ver! İnsanların gönüllerini fethetmeye çalış!” demiş ve Sultan Mahmud’u rüyada bile irşada devam etmiş olmalıdır. Onun bu ikazının -her ne kadar rüya yoluyla gelen bir bilgi olsa ve herkes için bir bağlayıcılığı bulunmasa dahi- Kur’ân ile uyumlu olduğu ifade edilebilir. Zira Kur’ân-ı Kerim, hakikati inkâra şartlanmış olanların İslâm’a davet edilmesi görevini,⁴⁷ İslâm’ın en güzel şekilde yaşanarak temsil edilmesi vazifesini⁴⁸ ve bunun da en güzel metot ile

⁴⁵ Her ne kadar Süleyman Uludağ bu şehrin adının “Sevmenât” olduğunu söylemişse de, şehrin asıl adının “Sumnat” olduğu ifade edilmektedir. “Sumnat” şehri, Hindistan’ın batı sahilinde Katiavar yarımadasında bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yazıcı, Nesimi, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, TDV Yay., Ankara, 2008, s. 183.

⁴⁶ Attâr, *a.g.e.*, s. 599.

⁴⁷ Hz. Peygamber’e İslâm’ı tebliğ görevi verildiğiyle ilgili âyetler hakkında bkz. el-Mâide, 5/67, 92, 99; İbrâhim, 14/52; en-Nahl, 16/82; el-Kasas, 28/87; el-Ahzab, 33/45-46; eş-Şûrâ, 42/15; et-Teğâbun, 64/12; el-Gaşiye, 88/21.

⁴⁸ el-Bakara, 2/143; el-Mâide, 5/8; el-Hac, 22/78.

yapılmasını⁴⁹ Müslümanların omuzlarına yüklemektedir. Dolayısıyla el-Harakânî, tüm bu âyetlerin farkında olarak ganimet arzusu yahut savaşta köle ve cariye elde etme düşüncesiyle değil,⁵⁰ insanların İslâm ile tanışmalarına önem ve öncelik vermiş, bu hususu Sultan Mahmud'a rüyasında hatırlatmıştır, denilebilir.⁵¹

8. İslâm'ı Tebliğ Duyarlılığına Sahip Olma Vurgusu

el-Harakânî, bir keresinde Yüce Allah'a dua etmiş, kendisine olan nimetlerini daha da artırmasını istemiş ve bu nimetlerin hakkını vermeye çalıştığını şöyle ifade etmiştir: *"İlâhî! Bana söylediklerini (kalbime gelen ilhamları) halka (çevremdekilere) anlatıyorum, bana ihsan ettiklerini Senin halkına (kullarına) veriyorum!"*⁵²

O, bu sözüyle İslâm'ı temsil ve tebliğ etmeye devam ettiğini, öğrendiği ve yaşadığı tüm güzellikleri insanlarla paylaştığını söylemekte ve dolaylı olarak şu âyete atıfta bulunmaktadır: *"Öyleyse, Allah'ın sana verdiklerinden yararlanarak yalnızca ahiret yurdunda [iyi bir yer tutmanın] yolunu ara; bu arada, pek tabii, bu dünyadaki nasibini de unutma! Ve Allah nasıl sana iyilikte bulduysa, sen de [başkalarına] öyle iyilikte bulun ve sakın yeryüzünde bozgunculuk, karışıklık çıkarmaya çalışma! Şüphesiz, Allah bozguncuları sevmez!"*⁵³

el-Harakânî bir başka sefer ise; *"Allah'tan kalbime (bir) nida geldi ki (Yüce Allah şöyle diyor): 'Halk (Müslümanlar) cenneti istiyor ama (daha tam anlamıyla) iman nimetinin şükrünü yerine getirmiş değiller, yine de Benden başka bir şey talep ediyorlar!"*⁵⁴ derken de insanların akıllarını gereği şekilde kullanmadıkları zaman, tembel kimseler gibi hak etmedikleri şeyleri talep ettiklerini söylemekte ve henüz iman nimetinin dahi şükrünü yerine getirmekten aciz kimselerin bu haksız isteklerini yadırgamaktadır. Çünkü akıl yürütme becerilerini doğru biçimde kullanmayan, kâr-zarar analizini doğru yapmayan ve kısa vadeli hesaplar peşinde koşan Müslümanların temsil ve tebliğde başarılı olabilmeleri mümkün değildir.

⁴⁹ en-Nahl, 16/125.

⁵⁰ *"Yeryüzünde düşmanı tamamiyle sindirip hâkim duruma gelmedikçe (küfrün belini tamamen kırmadıkça), hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."* el-Enfâl, 8/67.

⁵¹ el-Harakânî'nin cihat anlayışıyla ilgili şu çalışmamıza bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, "Şehit Ebu'l-Hasan El-Harakânî'den Sarıkamış Şehitlerine İslâm'ın Cihat Ruhu Üzerine Bir Değerlendirme", *Hikmet Yurdu*, Yıl: 8, C: 8, Sayı: 15, Ocak-Haziran 2015/1, (s. 51-74).

⁵² Attâr, *a.g.e.*, s. 615.

⁵³ el-Kasas, 28/77.

⁵⁴ Attâr, *a.g.e.*, s. 611.

Zira kısa vadeli düşünen insanlar geleceği planlayamazlar. İşte el-Harakânî, mantıksal zekâsı yüksek bir kişi olarak tüm bu gerçeklerin farkına varmış ve etrafına mühim mesajlar vererek İslâm'ı tebliğ etmenin önemine dikkat çekmiştir.

el-Harakânî bir başka sefer şunları söylemiştir: “Yüzümü Allah’a döndürüp: ‘Beni Sana yalnızca bir tek kişi davet etmiştir ve bu da Hz. Mustafa’dır. Onu istisna ettik mi (bundan sonra artık) yer ve gök halkını Sana ben davet etmiş bulunmaktayım (ben onun getirdiği İslâm sayesinde Senin rızanı kazanmak için tüm insanlığı Sana davet etmeye devam ediyorum!) dedim. İşte bu Şeriat’ın ispatıyla (Kitap ve Sünnet’e dayanarak içinde bulunduğum) hakikatin beyan edilmesidir.”⁵⁵ el-Harakânî, bu sözünü de Hz. Peygamber’e saygı ve bağlılığını ifade etmekle beraber Yüce Allah’a yaptığı duayı/ iç konuşmasını anlatarak çevresine bir mesaj vermekte ve insanları İslâm’a davet etme görevinin “müminlerin omuzlarına yüklendiğini” hatırlatmaktadır. Tüm bu güzel hasletler ondaki Kur’ân⁵⁶ ve Sünnet⁵⁷ kültürü hakkında bir fikir vermektedir. Nitekim el-Harakânî’ye göre kâmil bir müminin amacı; Allah ve Rasûlü’nü tanımak, onları sevmek ve itaat etmek, İslâm’ı tüm dünyaya duyurma ve yeryüzünde hukukun üstünlüğünü sağlama gayreti içinde olmaktır.⁵⁸ Bunun şuurunda olan el-Harakânî, hayatı boyunca bu düşüncüyü benimseyen insan-ı kâmil yetiştirmekle meşgul olmuştur. Çünkü o, insanlara hizmet etmeyi Hakk’a hizmet olarak görmektedir.⁵⁹ Nitekim o, bunu şu sözünü ifade etmiştir: “Âlim sabah kalkar ve ilmini artırmak için çabalar. Zâhid ise zühdünü artırma derindedir. Ama Ebu’l-Hasan ise bir (insan) kardeşinin gönline yücelik (İslâm’ı) ulaştırma (Allah’ı doğru tanıtmak, İslâmî değerleri doğru tebliğ ve temsil etme) derindedir.”⁶⁰

⁵⁵ Attâr, a.g.e., s. 615.

⁵⁶ el-Harakânî’nin Kur’ân’a vukûfiyeti konusunda şu çalışmamıza bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu’l-Hasan el-Harakânî’de Kur’an Kültürünün Yansımaları”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara Turkey, Volume 8/6 Spring 2013, s. 641-664.

⁵⁷ el-Harakânî’nin Sünnet’e bakışıyla ilgili şu çalışmalarımıza bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu’l-Hasan el-Harakânî’nin Sünnete Bağlılığı ve Hadis Anlayışı”, *JASSS, International Journal of Social Science*, Fransa, October 2013, Volume 6 Issue 8, s. 551-588; Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu’l-Hasan el-Harakânî’nin Sünnet Anlayışı”, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 7, C: 7, Sayı: 13, Ocak-Haziran 2014/1, s. 101-126.

⁵⁸ Allah yolunda cihad etmekle ilgili bazı âyetler için bkz. el-Mâide, 5/35, 54; en-Nisâ, 4/94-96; el-Hucurât, 49/15; et-Tevbe, 9/41, 44, 73; es-Saff, 61/4.

⁵⁹ el-Harakânî’nin tüm insanlığa gösterdiği sevgi ve hoşgörü anlayışıyla ilgili şu çalışmamıza bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu’l-Hasan el-Harakânî’nin Sevgi, Şefkat, Merhamet ve Hoşgörü Anlayışı”, *KAÜİFD*, Kars, 2014, Sayı: 2, s. 81-116

⁶⁰ Attâr, a.g.e., s. 611, 632.

el-Harakânî'nin bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere onun tek gayesi; Hz. Muhammed ve Sahâbe'nin yaptığı gibi İslâm'ı insanlığa duyurmaktır.⁶¹ O, canıyla ve malıyla bu yolda olduğunu göstermiş bir İslâm âlimidir. Nitekim el-Harakânî, bu düşüncesini bir başka sefer şöyle açıklamıştır: “Müminlerin organlarından (herhangi) birinin aralıksız Yüce Allah (O'nun emir ve tavsiyeleri) ile meşgul olması gerekir. Ya O'nu kalbiyle anmalı ya da diliyle O'nu zikretmelidir. Ya gözle O'nun görmek istediğini görmeli, ya eliyle cömertlik yapmalı ya da ayağıyla insanları ziyaret etmelidir. (Yani, tüm insanların dert ve problemlerini dinlemeli, çözüm önerileri geliştirmeli, her konuda onlara yardım elini uzatmalı, karşılık beklemeden hizmet etmeli, daha sonra da onlara İslâm'ı anlatmalı ve Allah'ı tanıtmalıdır.) Veya başıyla (aklıyla, fikir ve düşünceleriyle) inananlara hizmette bulunmalıdır. Veyahut kesin bir inanç ile (elinden başka bir şey gelmiyorsa kabul olunacağına içten inanarak) Allah'a dua etmelidir. Ya da aklından (zihin ve düşünce dünyasında) marifete ulaşmaya (tefekküre devam edip Allah'a yakın olmaya, fenâ mertebesine vasil olmaya) çalışmalı veya her işinde ihlaslı olmalıdır. Ya da kıyâmet gününün çetin geçeceği konusunda tüm insanları uyarmalı (en güzel metot ile emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker yapmalıdır). Böyle bir kimsenin (yeniden diriliş gününde) kabirden başını kaldırır kaldırmaz kefenini sürte sürte cennete gireceğine ben kefilim.”⁶²

Yine el-Harakânî şöyle söylemiştir: “Yaratılmışlara (meleklerle, bazı Allah dostlarına, eşyaya) kendimi ifşa ettim ve bütün varlıklar Allah'a yakardı: 'Bunun taşıdığından daha ağır bir yük görmedik' ve sevgilim (Allah bana) dedi: 'Benim yükümü (emanet/ İslâm'ı tebliğ/ derin sorumluluk bilinci) taşıyan benim tarafımdan yüceltilmiş ve desteklenmiş olduğundan minnettarlık dışında nazara verilmezler.’” el-Harakânî, Yüce Allah'ın elçilerine ve iman edenlere hem bu dünyada hem ahirette destek olacağını ve onlara yardım edeceğini haber veren âyetin⁶³ farkında olarak bu sözü söylemiş olmalıdır. O, bunu ifade ederken Yüce Allah'tan kalbine gelen ilhamdan söz etmiş ve mesajını böyle bir metotla vermiştir. el-Harakânî'yi değerli ve vazgeçilmez yapan şeyin ona kılavuzluk eden Kur'an ve Sünnet'in ilkelerine vukûfiyeti ve eğitim-öğretim esnasında kullandığı bu tür yöntemler olduğu söylenebilir.

el-Harakânî, bir başka sefer “tebliğde başarılı olmak için öncelikle nefsi tezkiye etmenin önemine” şu şekilde işaret etmiştir: “Gece olup

⁶¹ Hz. Peygamber'e tebliği emreden bazı âyetler hakkında bkz. el-Mâide, 5/67, 92, 99; en-Nahl, 16/35, 82; en-Nûr, 24/54; el-Ankebût, 29/18; el-Yâsin, 36/17; et-Tegâbûn, 64/12.

⁶² Ebu'l-Hasan Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Şenol Kantarcı, Ankara, 1997, s. 43. Ayrıca bkz. el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 240.

⁶³ el-Mümin, 40/51.

insanlar uykuya dalınca, sen bu teni (maddi bedenini) zincire vur, (onu terbiye etmek için) ona işkence elbisesi giydir ve kamçula. (Dünyanın geçici, ahiretin ise sonsuz olduğunu ona öğret. Nefsinin kötü duygularını kontrol altına al. Şeytanî sese kanmaması gerektiğini ona hatırlat!) O zaman Allah der: 'Ey kulum bu vücuttan ne istiyorsun?' de ki: "Allah'im! Seni istiyorum. O zaman Allah der: 'Ey kulum bu çaresizi bırak, Ben (senin manevî derecelere ulaşmak için bu kadar çaba sarfettiğini ve şeytanını etkisiz hale getirdiğini gördükten sonra artık) seninim (her an seninleyim.) (Öyleyse ey civanmertlerim! Eğer nefsinizi terbiye etmeyi başarır, kavli ve fiili duanın hakkını verir, İslâm'ı en güzel şekilde tebliğ ve temsil ederseniz) niyeti kalplerle bir edinceye dek, her gün Mevlâ'nın lütuf ve rahmetinin eserleri üzerimize inmeye (yağmaya) devam edecektir, (bu nedenle siz tüm insanlığa hizmet etmeye bütün gücünüzle ve ihlâs ile devam edin!)"⁶⁴ Bilindiği üzere İslâm'ı tebliğ ve temsilde başarılı olabilmek için öncelikle bir müminin kendisiyle işe başlaması, yanlışlarını düzeltmesi ve nefsini tezkiye etmesi lazımdır.⁶⁵ Çünkü Kur'ân-ı Kerim, söylediğini yapmayanları şiddetle eleştirmektedir.⁶⁶

İşte el-Harakânî, bütün bu sözleriyle müminleri Allah yolunda üstün gayret göstermeye, yaptıkları için hakkını vermeye ve çok çalışkan olmaya davet/ teşvik etmektedir. Ayrıca o, İslâm'ın insanlığa tanıtılmasının ne kadar önemli olduğunu altını özellikle çizmekte, gerekirse bu uğurda şehit olmayı ve ulvî amaçları gaye edinmeyi onlara tembihlemektedir. Ancak onun vefatından sonra, ilerleyen asırlarda bazı kimselerin gösterilen bu büyük hedeften uzaklaştığı, sırf ruhbanlığa yöneldiği, İslâm'ı temsil, tebliğ ve ilâ-i kelimetullah gibi bir kaygı taşımadığı, "kendilerini bile temsil etmekten aciz oldukları iddiasının arkasına saklanarak" sırf bireysel ibâdetlere ve "mahviyete" yöneldikleri görülmektedir. Böyle bir düşüncüyü sahiplenip savunan kimi sûfiler, el-Harakânî'nin ısrarla üzerinde durduğu bu temsil düşüncesinin "varlık iddiası" taşıdığını, böyle bir varlık/ benlik iddiasında bulunanların ancak âlimler/ müftüler/ vaizler olduğunu, bu temsili onların yapabileceklerini, ancak onların da bu işi doğru düzgün yapamadıklarını söyleyerek "hem görevden kaçmakta hem de bu görevi yapmaya çalışanları

⁶⁴ el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 257; el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Kantarcı, s. 54-55. Ayrıca bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 157.

⁶⁵ "Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltmeye bakın. Siz doğru volda olursanız, voldan sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman Allah, size yaptıklarınızı haber verecektir." el-Mâide. 5/105.

⁶⁶ "Ey iman edenler! Yapmavacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılanır." es-Saff. 61/2-3; "Görmez misin ki onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve yapmadıkları şeyleri söylerler." eş-Şuarâ, 26/225-226.

haksız yere suçlamaktan ve eleştirmekten” de çekinmemektedirler. Oysa mahviyeti, tevazuu ve hacâleti dillerinden düşürmeyen bu gibi sûflerin “İslâm’ın cihat ruhunu kaybetmelerinin” onlar adına üzüntü verici bir durum olduğu ifade edilebilir. Bu gibi kimselerin kendi dünyevî çıkarları uğruna dünyada yaşanan her türlü zulme ve haksızlığa seyirci kalmaları, Sahâbe’nin taşıdığı İslâm’ı tebliğ ve temsil ruhunu kaybetmeleri, birilerine şirin görünmek uğruna İslâmî değerlerden taviz vermeleri sonra da kalkıp böyle yanlış bir düşünceyi/ yaklaşımı savunarak Rabb’in rızasını kazanacaklarını zannetmeleri doğru değildir. Kanaatimizce böyle bir İslâm ve tasavvuf anlayışı, Müslümanların hiçbir sorununu çözemeyeceği gibi sahiplerini de felakete sürükleyebilir. Hz. Peygamber’in getirdiği evrensel mesajı tüm insanlığa “dosdoğru bir şekilde” tanıtmayarak “hayırlı ümmet olma vasfının”⁶⁷ gereğini yerine getirmeyenlerin büyük bir yanılğı ve vebal içinde oldukları ifade edilebilir.

Öte yandan hem el-Harakânî’nin hem de onun yaşadığı dönemdeki sûflerin çoğunluğunun böyle bir düşünce içinde olmadıkları, İslâm’ı temsil hususunda kararlı bir duruş sergiledikleri, seçkin Sahâbîlerin izinden giderek fetih hareketlerine katıldıkları, canlarıyla ve mallarıyla Allah yolunda mücadele ettikleri ve bu uğurda şehit olmayı arzu ettikleri bilinmektedir.

9. Allah Yolunda Şehit Olma Vurgusu

el-Harakânî, Kur’ân ve Sünnet’in şehitlik⁶⁸ konusuyla ilgili müjdelerinin farkında olarak şu duayı yapmıştır: *“İlâhî! Öyle bir fırka vardır ki, kıyâmet günü şehit olarak diriltileceklerdir. Çünkü Senin yolunda öldürülmüşlerdir. Ben ise Senin şevk (aşk, sevgi) kılıcınla öldürülmüş bir şehit olarak diriltileceğim. Rabbim var oldukça var olacak bir derdim (O’na ve emirlerini yerine getirmeye karşı çılgınca bir aşkı) var. Dert aradım bulamadım, derman aradım bulamadım, ama (en sonunda) acizliğimi buldum (Allah’ın karşısında ne kadar fakir, aciz ve çaresiz olduğumu, lakin*

⁶⁷ “Ve işte böylece sizi dengeli ve ölçülü bir toplum kıldık ki insanlar nezdinde Hakk’ın şahitleri (örnekleri) olasınız ve Peygamber de sizin hakkınızda şahit (ve örnek) olsun...” el-Bakara, 2/143. Ayrıca bkz. “Siz, insanların iviliği için ortava çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. Doğru olanı emreder, eğri olandan alıkoyarsınız ve Allah’a inanırsınız...” el-Âl-i İmrân, 3/110; “Allah uğruna gereği gibi cihad edin. O, (cihad için) sizi seçti ve din konusunda da üzerinize hiçbir güçlük yükledi. Babanız İbrahim’in dinine uyun. Allah sizi hem daha önce (ki kitaplarda) hem de bu (Kur’an)’da Müslüman diye isimlendirdi. (Bunu) peygamber size şahit/örnek olsun, siz de diğer insanlara şahit/örnek olasınız diye (yaptı)...” el-Hac, 22/78.

⁶⁸ el-Harakânî’nin şehitlik anlayışıyla ilgili şu çalışmamıza bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu’l-Hasan el-Harakânî’nin Tasavvuf ve Şehitlik Anlayışı”, *KAÜİFD*, Kars, 2014, Sayı: 1, s. 135-168.

O'nu nasıl deliler gibi sevdiğimi ve O'nun yolunda şehit olmayı arzuladığımı fark ettim.)”⁶⁹ Görüldüğü üzere el-Harakânî, burada da Yüce Allah'a duyduğu derin ve sonsuz aşkı belirtmekte, O'nun sevgisiyle, O'nun yolunda ölen bir şehit olmayı ve o şekilde diriltilmeyi istediğini ifade etmekte ve talebelerinden de şehitlik konusuna böyle bakmalarını talep etmektedir.

10. Allah'ın Cemalini Görme Vurgusu

el-Harakânî, pek çok sūfinin yaptığı gibi dualarında Yüce Allah'ın cemalini görme arzusunu dile getirmiştir. Nitekim o; *“(Allah'ım!) Yarın kıyâmet günü beni topraktan çıkardığın ve halkı Arasat'ta huzuruna topladığın an, ben orada kendi Ebu'l-Hasan'lık gömleğimi baştan çıkarıp atacağım, vahdaniyet ummanına dalacağım, ta ki her şey Bir olsun (ben Sende fânî olayım), Ebu'l-Hasan diye biri kalmasın. Korkma müvekkili ve recâ müjdecisi (cehennem korkusu ve cennet ümidi) üzerimde etkili olmasın! (Bütün bunlar) beni ilâhî yüzü (Senin cemâlini) görmekten alıkoymasın!”⁷⁰* derken cennette Yüce Allah'ın cemalini görme konusunda civanmertlerini bilgilendirmekte ve motive etmektedir.

SONUÇ

Araştırma neticesinde ulaşılan sonuçları şu şekilde ifade etmek mümkündür:

el-Harakânî, Kur'ân-ı Kerim ve Sahih Sünnet'in ilkelerini kendine rehber edinmiş ve Yüce Allah ile irtibatını kuvvetlendirmiş bir İslâm âlimidir. Onun sözleri adeta uzaktaki cisimleri yakından görmeye imkân sağlayan bir dürbün gibidir. Nitekim o, yaşadığı dinî tecrübeleri insanların rahat anlayabileceği bir dille anlatmasını bilmiş ve birikimlerini çevresiyle paylaşmıştır.

el-Harakânî, Yüce Allah'ın kendisine verdiği nimetlere sürekli şükretmiş, duayı dilinden düşürmemiş, sözlü dua ile yetinmemiş, fiilî duanın da hakkını vermiş, tavır ve davranışlarıyla duasında samimi olduğunu göstermiştir.

el-Harakânî, belli bazı duaları şuursuzca okumayı, duayı bir kâğıda yazıp yanında taşımayı veya duayı bir çeşit “sihir tekniği” gibi kullanarak isteklerin gerçekleşmesini beklemeyi hiçbir zaman tavsiye etmemiştir. O, bütün insanları sadece ve sadece Yüce Allah'a yönelmeye, içtenlikle O'na kulluk etmeye, ümitsizliğe düşmeden dua etmeye davet etmiştir. Zira ona göre varlık âleminde en büyük rütbe ve makam Yüce Allah'a kul olmaktır.

⁶⁹ Attâr, *a.g.e.*, s. 617.

⁷⁰ Attâr, *a.g.e.*, s. 601.

el-Harakânî, “örnek yaşantısıyla ortaya koyduğu kulluk tecrübesini öğrenmek ve bunu samimiyetle uygulamak için kendisini ziyarete gelenlere” hayır dua etmiş, onlardan da hayır dua beklediğini ifade etmiştir.

el-Harakânî, dua etmenin adeta “kendi kendine söz vermek, beyne bir mesaj göndermek, beyni şartlandırmak, böylece kendi kendini motive etmek ve isteklerini gerçekleştirme konusunda Yüce Allah’ın yardımını talep etmek” olduğuna gönülden inanmıştır. Bu bakımdan el-Harakânî’nin fikirlerinin güncellenmesi ve bugünün evrensel bilgileri ışığında yeniden yorumlanması gerekmektedir.

el-Harakânî, dualarında “tevhid, acizliğini bilme, ölümü tefekkür etme, ahirete hazırlık yapma, ümitsizliği kapılmama, insanlardan övgü beklememe, hedefleri büyük tutma, İslâm’ı tebliğ ve temsil etme, Allah yolunda şehit olma ve O’nun cemalini görme” gibi çok önemli konulara daha fazla ağırlık vermiştir.

el-Harakânî’nin Kur’ân ve Sünnet ile uyum arz eden dua anlayışının ve öğretisinin doğru şekilde anlaşılmasına ihtiyaç vardır. Çünkü bilhassa Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre gibi ülkemiz insanının din ve düşünce dünyası üzerinde etkinliği olan mutasavvıf ve mütefekkirlerin ya tam olarak anlamadığı veya bazı şahıslar tarafından kendi düşünce ve kanaatleri doğrultusunda kullanılmaya çalışıldığı şüphe götürmeyen bir gerçektir. Kanaatimizce aynı durum el-Harakânî için de geçerli olup, bu farklı yaklaşımların müteferrik sebepleri olabilir. Bu yanlışlığın sebeplerinden birisinin bilgi eksikliğinden dolayı onun sözlerinin yanlış anlaşılması, diğerinin ise fikirlerinin maksatlı olarak asıl mecrasından sapıtılması olduğu ifade edilebilir. Bize göre el-Harakânî hakkında söz söyleyebilmek için mutlaka İslâmî ilimler sahasında ciddi bilgi birikimine ihtiyaç vardır. Aksi davranışlar, onun sözlerindeki anlam dünyasının kodlarını çözmek yerine, onu günümüz insanlarına ve gelecek nesellere hizmet etmeye hizmet etmekten başka bir işe yaramayacaktır. Temennimiz; el-Harakânî hakkında yapılacak iyi niyetli çalışmaların onun düşünce ve gönül dünyamızda gereken mümtaz yeri almasına hizmet etmesidir.

KAYNAKÇA

Abdulbâkî, Muhammed Fuad, *Mu’cemü’l-Müfehres li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerim*, Çağrı Yay., İstanbul, 1986.

Attâr, Ferîdüddîn, *Evliya Tezkireleri*, Çev.: Süleyman Uludağ, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 3, Kars 2015

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, (ö. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, (I-VIII), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Çelik, İsa, "Tasavvufî Düşünce Tarihinde Ebu'l-Hasan el-Harakânî", *Kafkas Üniversitesi Harakani Dergisi*, Kars, 2014, C. 1, Sayı: 1, (s. 75-89).
- Çiftçi, Hasan, "Mevlânâ İle Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakânî", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, (Mevlânâ Özel Sayısı)*, Ankara, 2005, Yıl, 6, Sayı: 14, (s. 565-590).
- , *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî, (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri) Nûru'l-'Ulûm ve Münâcât'ı (Çeviri-Açıklama-Metin)*, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004.
- , "Şeyh Harakânî İle Şeyh Bâyezîd Arasındaki İlginç Manevî İlişki", *Şarkiyât Araştırmaları Dergisi*, 2003, C. 3, Sayı: 11, (s. 22-40).
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as, (ö. 275/888), *Sünenu Ebî Dâvud*, (I-V), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Ebu'l-Hasan Harakânî, *Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı, (Çeviri-Açıklama-Metin)*, Haz.: Hasan Çiftçi, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004.
- , *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Şenol Kantarcı, Ankara, 1997.
- Esed, Muhammed, (ö. 1413/1992), *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, Çev.: Cahit Koytak/ Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul, 2000.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Yâ'kûb b. Muhammed eş-Şîrâzî, (ö. 817/1415), *Kâmûsu'l-Muhît*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.
- Hânî, Abdulmecîd b. Muhammed, (ö. 1318/1900), *Hadâiku'l-Verdiyye fî Hakâiki Ecillâ'i Nakşbendiyye*, (Nşr.: Abdulvekîl ed-Derûnî), Dimeşk, ts.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, (ö. 241/855), *Müsned*, (I-VI), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, (ö. 275/888), *Sünenu İbn Mâce*, (I-II), Thk.: Muhammed Fuad Abdülbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- İslâmoğlu, Mustafa, *Hac Risalesi*, Düşün Yay., İstanbul, 2013.
- Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk, (ö. 380/990), *et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf, (Doğuş Devrinde Tasavvuf)*, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1979.
- Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, *Rubâiler*, Trc.: Abdülbâkî Gölpınarlı, Ankara, 1982.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî, (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, (I-III), Thk.: Muhammed Fuad Abdülbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şu'ayb, (ö. 303/915), *Sünenu'n-Nesâî*, (I-VIII), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Parladır, Selâhattin, Dua", *DİA*, İstanbul, 1994, IX, 530.
- Râgıb el-İsfahânî, (ö. 502/1108), *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Kahraman Yay., İstanbul, 1986.
- Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı", *JASSS, International Journal of Social Science*, Fransa, May 2013, Volume 6 Issue 5, (p. 1049-1083).
- , "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlham Anlayışı", *Usûl İslâm Araştırmaları*, Sayı: 16, Temmuz-Aralık, 2011, (s. 79-110).
- , "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'de Kur'an Kültürünün Yansımaları", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara Turkey, Volume 8/6 Spring 2013, (p. 641-664).
- , "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Nefsi Tezkiye Metodu", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of*

Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 3, Kars 2015

Turkish or Turkic, Ankara Turkey, Volume 9/2 Winter 2014, (p. 1335-1359).

-----, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Nefis Tezkiyesine Yaklaşımı", *Kafkas Üniversitesi Harakani Dergisi*, Kars, 2014, C. 1, Sayı: 1, (s. 1-32).

-----, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sevgi, Şefkat, Merhamet ve Hoşgörü Anlayışı", *KAÜİFD*, Kars, 2014, Sayı: 2, (s. 81-116).

-----, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnet Anlayışı", *Hikmet Yurdu*, Yıl: 7, C: 7, Sayı: 13, Ocak-Haziran 2014/1, (s. 101-126).

-----, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnete Bağlılığı ve Hadis Anlayışı", *JASSS, International Journal of Social Science*, Fransa, October 2013, Volume 6 Issue 8, (p. 551-588).

-----, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Tasavvuf ve Şehitlik Anlayışı", *KAÜİFD*, Kars, 2014, Sayı: 1, (s. 135-168).

-----, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Tefekkür Anlayışı", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara, Turkey, Volume 8/8 Summer 2013, (p. 2053-2071).

-----, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Öğretisini Takip Edenlere Yaptığı Özel Dualar Üzerine Bir Değerlendirme", (Hakem süreci devam eden makale).

-----, "Şehit Ebu'l-Hasan El-Harakânî'den Sarıkamış Şehitlerine İslâm'ın Cihat Ruhu Üzerine Bir Değerlendirme", *Hikmet Yurdu*, Yıl: 8, C: 8, Sayı: 15, Ocak-Haziran 2015/1, (s. 51-74).

Tirmizî, Muhammed b. İsâ, (ö. 279/892), *Câmiu's-Sahîh*, (I-IV), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Uludağ, Süleyman, "Harakânî", *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 93.

Yazıcı, Nesimi, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, TDV Yay., Ankara, 2008.